

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет іноземної філології
Кафедра англійської мови

Дипломна робота
магістра

з теми **«ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА УРОКАХ ЗАРУБІЖНОЇ
ЛІТЕРАТУРИ В СТАРШИХ КЛАСАХ»**

Виконала: студентка 2 курсу групи Ang1-M19
спеціальності: 014 Середня освіта (Мова і
література (англійська)

Гонтар Юлія Олександрівна

Керівник:

Шулик Поліна Львівна,

кандидат філологічних наук, доцент

Рецензент:

Рарицький Олег Анатолійович,

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри історії української
літератури та компаративістики

Кам'янець-Подільський – 2020 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	7
1.1. Поняття «інноваційне навчання» та «інноваційні технології» у сучасних наукових дослідженнях.	7
1.2. Інновація у контексті педагогічного процесу.	11
Висновки до розділу.	19
РОЗДІЛ 2. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ НАВЧАННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	20
2.1. Роль інтерактивних технологій в активізації творчої та інтелектуальної діяльності учнів.	20
2.1.1. Технології кооперативного навчання.	23
2.1.2. Технології колективно-групового навчання.	27
2.1.3. Технології опрацювання дискусійних питань.	32
2.1.4. Технології ситуативного моделювання.	35
2.2. Технологія проблемного навчання.	37
2.3. Проектна технологія.	42
2.4. Застосування інформаційно-комунікативних технологій у навчанні зарубіжної літератури.	45
2.5. Особливості використання освітніх трендів на уроках зарубіжної літератури.	58
Висновки до розділу.	70
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74

ВСТУП

Національною доктриною розвитку освіти України визначено за необхідне орієнтацію школи на особистість учня і створення умов для її розвитку і самореалізації в умовах єдиного європейського освітнього та культурного простору. У вирішенні даного завдання особливого значення набуває вивчення зарубіжної літератури, оскільки мистецькі твори представників зарубіжної культури народжують в уяві читачів образну картину світу, сприяють естетичній насолоді, духовному збагаченню, формують широкий світогляд, творчі здібності, загальнолюдські цінності.

XXI століття – це час коли технології вже є частиною повсякденного життя і, свідомо чи підсвідомо, впливають на те, як ми живемо, на спосіб нашої роботи, спілкування та навчання. На сучасному етапі, враховуючи те, що сучасні учні належать до покоління, в якого спостерігається загальне падіння рівня читацької активності і пріоритет аудіовізуальних засобів отримання інформації, вчителі зарубіжної літератури все активніше звертаються до інноваційних технологій і освітніх трендів, які широко використовуються при викладанні інших предметів. Розвиток науки і техніки пропонує нові типи розв'язання дидактичних завдань, перетворюючи вчителя з авторитарного транслятора готових ідей на натхненника інтелектуального і творчого потенціалу учнів. Більшість дослідників вважають, що майбутнє за такою системою навчання, яка забезпечує перетворення викладача на педагога-методолога, технолога, а учень стає активним учасником процесу навчання. Інноваційні технології в освіті повинні стають невід'ємною частиною сучасного навчального процесу. Застосування нових, і, насамперед активних форм і методів у викладанні зарубіжної літератури, що дозволяє розвивати творче мислення учнів, уміння формулювати і чітко виражати свої думки, знаходити правильне рішення в нестандартних ситуаціях і т. д. – вимога сьогодення. Ще в більшому ступені це має значення у процесі вивчення інонаціональної літератури зі школярами, тому що основні труднощі виникають не стільки при відповіді на питання *що вивчати?*,

скільки – як вивчати? Усе це обумовлює **актуальність** представленого дослідження.

Особливості, закономірності та перспективи розвитку інноваційних технологій цікавлять багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених. Серед українських дослідників, які займаються даною проблемою, можна назвати: В.О. Сизоненка, Д.М. Стеченка, В.Л. Осецького, Л.М. Кириленко та інших. Серед зарубіжних вчених — П. Друкера, Е. Тофлера, Дж. Гелбрейта, Р. Тібольда та інших.

У дослідженнях з питань застосування новітніх інформаційних технологій в освітньому процесі можна виділити такі основні напрямки:

- визначення основних термінів понятійного апарату інформатизації освіти (З.А. Абасов, В.Ю. Биков, Є.О. Співаковська-Ванденберг, Ю.С. Рамський та ін.);

- дослідження інформаційно-комунікаційних технологій (Н.І. Білик, Л.І. Білоусова, А. Бляшевська, М.Ю. Бухаркіна, М.І. Жалдак, Н.В. Житенева, І.М. Дичківська, А.А. Каленський, С.Ф. Клепка, П.І. Матвієнка, М.В. Моїсеєва, А.Є. Петров, Є.С. Полат та ін.);

- застосування сучасних інформаційних технологій у навчальному процесі (В. Андрущенко, О. Дубасенюк, М.Т. Мартинюк, Л.М. Наконечна, В.В. Осадчий, В.П. Сергієнко, С.О. Сисоєва, В.Ю. Стрельников, І.А. Ткаченко, І.В. Роберт та ін.);

- поєднання традиційних та інноваційних методів навчання (В. Андрущенко, Т. Туркот, Д. Чернілевський та ін.);

- формування комп'ютерної компетентності викладача (Т.А. Алексеєнко, Л.І. Білоусова, Н.П. Дементієвська, Г.А. Добровольський, М.В. Дудик, А.М. Кокарева, О.І. Козлова, Ю.М. Краснобокий, С.М. Яшанов та ін.);

- наукове обґрунтування принципів дистанційної освіти та можливості використання в навчальному процесі (Д. Аветисян, В. Баженова, А. Іванников, С. Зінов'єв, О. Олійник, П. Марков, А. Мелюхін та ін.);

– реалізація засобів мультмедіа у навчальному процесі (Т.В. Будкевич, Л. Головка, М.І. Жалдак, Ю.О. Жук, Т. Зінченко, К. Корсак, Ю.М. Краснобокий, Т.П. Медведовська, О. Семеніхіна, Є.О. Співаковська-Ванденберг, І.А. Ткаченко, М.І. Шут, А. Юрченко та ін.);

– впровадження інноваційних технологій при вивченні зарубіжної літератури у школі (С. Дячок, О. Ісаєва, О. Куцевол, А. Мартинець, Є.О. Співаковська-Ванденберг, Г. Токмань, Н. Химера, В. Шуляр та ін.).

Не дивлячись на значну кількість праць, присвячених даній тематиці, існує необхідність більш глибокого осмислення ролі інноваційних технологій на уроках зарубіжної літератури.

Мета роботи – визначення ролі інноваційних технологій на уроках зарубіжної літератури через призму основних векторів їх функціонування.

Досягнення основної мети вимагає постановки ряду конкретних **завдань**:

- проаналізувати теоретичні аспекти використання інноваційних технологій на уроках зарубіжної літератури;
- визначити роль і місце інноваційних технологій у навчанні зарубіжної літератури;
- розкрити роль інтерактивних технологій в активізації творчої та інтелектуальної діяльності учнів;
- проаналізувати особливості окремих інноваційних технологій;
- виявити умови використання освітніх трендів на уроках зарубіжної літератури.

Предмет дослідження — специфіка використання інноваційних технологій у навчанні зарубіжної літератури у закладі середньої освіти III ступеню.

Об’єкт дослідження – праці вітчизняних і зарубіжних науковців та методистів, присвячені проблемам використання інноваційних технологій у сучасній школі та зміст шкільної літературної освіти.

Наукова новизна дипломної роботи полягає у спробі на основі узагальнення існуючих у методичній науці напрацювань з питання запровадження інноваційних технологій у сучасній школі визначити умови і особливості їх використання на уроках зарубіжної літератури у закладі середньої освіти III ступеню.

Методологічною основою дослідження є ретроспективний та системний аналіз філософської, філологічної, психолого-педагогічної та методичної літератури з досліджуваної проблеми; теоретичне узагальнення педагогічного досвіду для визначення теоретико-методичних засад дослідження.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони можуть стати частиною матеріалів, що використовуються у загальних і спеціальних навчальних курсах з методики навчання зарубіжної літератури в закладі вищої освіти, а також у практиці викладання зарубіжної літератури у сучасній школі.

Апробація роботи була здійснена на студентській науковій конференції Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка 23 вересня 2020 року та у публікації у Збірнику наукових праць студентів та магістрантів факультету іноземної філології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка:

Гонтар Ю.О. Новітні технології на уроках зарубіжної літератури. *Збірник наукових праць студентів та магістрантів факультету іноземної філології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Випуск 13. Кам'янець-Подільський: Видавець Панькова А. С., 2020. С.90-93

Обсяг та структура дослідження. Робота складається з двох розділів, вступу, висновків, списку використаної літератури. Її обсяг без списку використаної літератури становить 73 сторінки комп'ютерного набору. Додається список використаної літератури (71 позиція).

ВИСНОВКИ

У вітчизняній освітній галузі сьогодні відбуваються кардинальні зміни, зумовлені інтеграцією України до світового співтовариства та переходом на європейські стандарти якості освіти.

Освіта за своїм змістом, формами і методами є змінною, оскільки вона має реагувати на нові цивілізаційні виклики, суспільні реалії, враховуючи тенденції, перспективи розвитку людства, національного буття народу. Одним із шляхів підвищення ефективності системи освіти є впровадження в практику інновацій.

Під інноваціями у *навчанні* розуміються нові методики викладання, нові способи організації занять, нововведення в організації змісту освіти, тобто **інноваційні технології**. Інноваційна педагогічна технологія – це якісно нова сукупність форм, методів і засобів навчання, виховання й управління, яка привносить суттєві зміни до результату освітянського процесу. Упровадження інновацій у сферу освіти – це складний процес, який передбачає поступове оновлення і вдосконалення змісту, методів, засобів, педагогічних технологій, що, безумовно, впливає на якість педагогічного процесу. У сучасній педагогіці існує багато різноманітних форм та методів інноваційного навчання, спрямованих на якісне засвоєння знань учнями, розвиток їх розумової діяльності, виявлення умінь та навичок критичного осмислення проблем, набуття досвіду самостійного опрацювання навчального матеріалу, пошукової роботи, набуття якостей, які стануть у нагоді в подальшому розвитку самоосвіти і самореалізації.

Центральною домінантою інноваційної освіти є збереження і розвиток творчого потенціалу людини. Важливою ланкою у цьому процесі стає навчання зарубіжної літератури. Предмет зарубіжна література займає особливе місце, він дає учням знання про світобудову, ставить акцент на смислових та світоглядних аспектах, допомагає знайти ціннісні орієнтації.

Для сучасного навчання зарубіжної літератури «характерні чотири парадигми (концептуальні моделі освіти): особистісно-орієнтована,

читацькоцентрична, компетентнісна і культурологічна» [31], які вимагають від викладачів нових підходів до вивчення дисципліни. Використання інноваційних технологій з новими необмеженими можливостями, особливо з поширенням Інтернет, що приходять на зміну традиційним засобам навчання зарубіжної літератури.

В основі всіх інноваційних технологій знаходяться технології інтерактивного навчання. Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що в навчальний процес залучаються всі діти. Колективна діяльність учнів, при якій панує атмосфера доброзичливості та взаємної підтримки, у процесі пізнання і засвоєння літературного матеріалу передбачає індивідуальний внесок кожного в навчальний процес, обмін знаннями, ідеями, способами діяльності. Створюються умови, за яких учні не лише здобувають нові знання, а й розвивають свою пізнавальну діяльність, виходять на вищі форми співробітництва.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій в освіті стало черговим етапом запровадження новітніх підходів у навчанні зарубіжної літератури, тим більше що цей предмет дає педагогу широке поле для творчості та експериментальної діяльності, яку можна здійснювати саме засобами ІКТ. Використання інформаційних (комп'ютерних) технологій кардинально розширює можливості вчителя у виборі матеріалів і форм навчальної діяльності, робить уроки зарубіжної літератури яскравими і захоплюючими, інформаційно й емоційно насиченими. Використовуючи інформаційні технології в навчальному процесі, не варто робити це епізодично, безсистемно, інакше вони не впливатимуть на результати навчання. Варто розумно використовувати медіазасоби та усвідомлювати, що вибір технічних засобів обумовлений формою навчального заняття (урок-презентація, урок-дослідження, практикум, віртуальна екскурсія, тематичний проект чи ін.). Необхідно також пам'ятати, що комп'ютер не замінює вчителя, а лише доповнює його. І найголовніше: у центрі уваги уроку

зарубіжної літератури все ще знаходиться особистість учня, проблеми його розвитку засобами мистецтва слова.

Серед існуючих інноваційних технологій, які останнім часом набувають особливого значення на уроках зарубіжної літератури: STEM-освіта, технологія Storytelling, технологія «Journaling», технології із застосуванням елементів віртуальної реальності, едьютейнмент, технологія ейдетики, волл-пейперські технології, технологія вітагенного навчання, голографічний метод проєкції в навчанні як система освітніх способів, технологій та інші.

У межах одного дослідження неможливо зробити огляд всіх існуючих інноваційних технологій. Не викликає сумнівів теза про необхідність зміни системи освіти з урахуванням сучасних технологій. Але успішне їх застосування при вивченні зарубіжної літератури можливе лише за умови врахування специфіки самого предмета. Оскільки література – це один із видів мистецтва, її вивчення повинно відбуватися на естетичних засадах за законами мистецького розвитку, щоб сформувати потребу діалогічної взаємодії з художнім твором.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ангеловски К. Учителя и инновации: Кн. для учителя / Пер. с макед. В.П.Диденко. Москва : Просвещение. 1991. 159 с
2. Андреева О. В. Використання інформаційно-комунікативних технологій на уроках зарубіжної літератури. *Зарубіжна література в школі*. 2008. №6. С. 12-25.
3. Байков В. Интернет: поиск информации, продвижение сайтов. – Санкт-Петербург : БХВ, 2000. – 288с.
4. Баханов К. О Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі / К. О. Баханов. Запоріжжя : Просвіта, 2000. 159 с.
5. Беженар Г. Нові інформаційні технології у навчальному процесі сучасної школи. *Директор школи*. 2005. № 37 (373). С. 13–15.
6. Белкин А.С. Витагенное образование как научно-педагогическая категория. *Образование и наука*. 2001. №3. С. 18–28.
7. Богдан Л. Впровадження мультимедійних технологій у навчання: крок у майбутнє – це наше теперішнє. *Зарубіжна література*. 2005. № 21–24 (421–424). С. 60–62.
8. Богосвятська А. Методи ейдетики на уроках світової літератури. *Зарубіжна література*. 2011. № 47 – 48. С. 40-43.
9. Богосвятська А. Методика ейдетики та її використання словесниками. *Зарубіжна література в школах України*. 2012. №5. С.32–36.
10. Богосвятська А. Технології прилучення учнів до читання. *Зарубіжна література в школах України*. 2014. № 4. С. 2-9.
11. Верченко Н.В. Методика організації та проведення професійно спрямованого проблемного уроку. Методичні рекомендації. Донецьк : ДПО ІПП. 2006. 53 с.
12. Волобуєва Т. Вітагенні технології компетентнісного навчання. *Відкритий урок*. 2007. №11. С. 13.
13. Воронов М.В. Профессиональное обучение студентов на основе интегрированных курсов. *Инновации в образовании*. 2011. № 9. С. 4-15.

14. Головка М.В. Використання можливостей нових інформаційних технологій у навчанні. *Збірник наукових праць К-Подільського ДПУ. Серія "Педагогіка"*. Коломия : ВПТ "ВІК", 2001. Вип. 7. С. 15–19
15. Громовий В. Як навчати дітей, які сидять спиною до вчителя. *Завуч*. 2011. №25. С. 20-22.
16. Гузеев В. Поколения образовательных технологий: технология образования в глобальном информационном сообществе. *Химия в школе*. 2004. № 2. С. 12–17.
17. Демчук М. Нетрадиційні форми навчання. *Рідна школа*. 2005. №9. С.65–67.
18. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології : підручник. 2-ге вид., допов. Київ : Академвидав, 2012. 352 с.
19. Дубасенюк О.А. Інновації в сучасній освіті. Інновації в освіті: інтеграція науки і практики: збірник науково-методичних праць / за заг. ред. О.А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 12-28.
20. Дячок С. Комп'ютерні технології осучаснюють урок літератури. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2010. № 11-12. С. 22.
21. Жарковська Т. Інтеграція медіаосвіти з предметами гуманітарного циклу. *Завуч*. 2002. № 16 (130). С. 6–7.
22. Желтые страницы Интернет /Под ред. Ю. Г.Гордиенко. Київ : Диалектика, 1997. 574с.
23. Жук Ю. Дослідження впливу інформаційних і комунікаційних технологій на формування особистісних якостей учнів загальноосвітніх навчальних закладів. *Вересень*. 2003. № 1 (23). С. 18–21.
24. Загвязинский В.И. Инновационные процессы в образовании и педагогическая наука. *Инновационные процессы в образовании : сб. науч. тр.* Тюмень, 1990. С. 5-14.
25. Зарубіжна література. Програма для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (рівень Стандарт),

- 2018 р. URL : <https://mon.gov.ua> (дата звернення 25.05.2020).
26. Зеер Э.Ф. Компетентностный подход как фактор реализации инновационного образования. *Образование и наука. Известия Уральского отделения РАО*. 2011. №8. С. 3-15.
27. Зязюн І. Освітній простір культури в умовах сучасних інформаційних. *Рідна школа*. 2006. № 5. С. 3–7.
28. Інноваційні технології навчання: Навч. посібн. для студ. вищих технічних навчальних закладів / [Кол. авторів; відп. ред. Бахтіярова Х.Ш.; наук. ред. Арістова А.В.; упорядн. словника Волобуєва С.В.]. Київ : НТУ, 2017. 172 с.
29. Інновації в освіті: інтеграція науки і практики: збірник науково-методичних праць / за заг. ред. О.А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 492 с.
30. Ісаєва О. Комп'ютер на уроці літератури як методична проблема. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2009. № 5. С. 2-5.
31. Ісаєва О. Про основні парадигми шкільної літературної освіти. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2011. № 1. С. 2-4.
32. Каніболоцька О.А. Використання аудіокниг у процесі вивчення прецедентних художніх творів світової літератури. На матеріалі новели Гі де Мопасана «Намисто». *Зарубіжна література в навчальних закладах*. 2010. № 10. С. 32-35.
33. Кларин М.В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования. Рига: Эксперимент, 1995. 176 с.
34. Коменський Я.А. Велика дидактика. *Вибр. пед. твори*. Київ: Рад. школа, 1940. Т. 1 - С. 41 - 242.
35. Костюк Г.С. Психологія програмованого навчання. Київ : Радянська школа, 1973. 123 с.
36. Кратасюк Л. Інтерактивні методи навчання. *Дивослово*. 2004. №7. С. 2–33.
37. Кремень В.Г. Філософсько-освітня діяльність: інноваційні аспекти.

- Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід, перспективи: зб. наук. праць.* / за ред. Василя Кременя та Тадеуша Левовицького. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С.10-26
- 38.Крол Эд. Всё про Internet. Київ : Торг.-изд. бюро ВНУ, 1995. 591 с.
- 39.Мадзігон В.М. Проблематика та перспектива інформатизації освіти. Київ, 2006. 112 с.
- 40.Максимович Г.Ю., Романенко А.Г., Самойлюк О.Ф. Информационные системы: Учебное пособие / Под общей ред. К.И.Курбакова. Моква : Рос. экон. акад, 1999. 198с.
- 41.Мачинська Н., Комарова Ю. Упровадження інноваційних технологій навчання у вищій школі. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка.* № 1 (14). 2015. С. 240–246
- 42.Морозова Валентина. Використання технології «Творча майстерня» на уроках зарубіжної літератури як один із чинників успішності навчання *Зарубіжна література в школах України.* № 7-8. 2016. С. 81–93.
- 43.Обжорин А. Визуальное будущее и роль учителя в нем, или 8 трендов визуализации на 2019 год URL : <https://www.eduneo.ru/vizualnoebudushhee-i-rol-uchitelya-v-nem-ili-8-trendov-vizualizacii-na2019-god/>(дата звернення 10.09.2020).
- 44.Обухова Н. Сучасні інформаційні технології. *Відкритий урок.* 2011. №2. С. 22-23.
- 45.Основи нових інформаційних технологій навчання: Посібник для вчителів / Авт. кол. за ред. Ю.І. Машбиця. Київ : ІЗМН, 1997. 214 с.
- 46.Паньков Д.В. Організація навчання за інтерактивними технологіями. Методичні рекомендації.Донецьк : ДППО ІПП, 2006. 46 с.
- 47.Пищик О. Інформаційно-комп'ютерні технології та сучасний урок. *Відкритий урок.* 2010. №3. С. 26-30.
- 48.Підласий А.І. Педагогічні інновації. *Рідна школа.* 1998. № 12. С..3
- 49.Подымова Л.С. Подготовка учителя к инновационной деятельности.

- Москва, 1995. 164 с.
- 50.Поляков С.Д. Педагогическая инноватика: от идеи до практики. Москва : Педагогический поиск, 2007. 167 с.
- 51.Поташник М.М. Инновационные школы России: становление и развитие. Опыт программно-целевого управления: пособие для руководителей общеобразовательных учреждений / Вступит. ст. В.С. Лазарева. Москва : Новая школа, 1996. 320 с
- 52.Пшеничникова О.В., Смоляр Л.Л. Застосування комп'ютерних технологій на уроках російської та української мов. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2007. № 6. С. 31-32.
- 53.Серова Т. Гипертекст в информационных сетевых коммуникациях. *Школьные технологии*. 2006. № 3. С. 176–178.
- 54.Сисоєва С. Сучасні аспекти професійної підготовки вчителя. *Педагогіка і психологія*. 2005. №4(49). С. 60-66.
- 55.Сумнительный К.Є., Богуславський М.В.. Инновации в образовании. Вектор развития и основная реальная практика. URL : http://www.mos-cons.ru/file.php/1/innov_v_obrazov/innov_v_obrazov.htm (дата звернення 15.12.2019).
- 56.Талантов М. Поиск информации в Интернете: подводные камни. *Компьютер Пресс*. 1999. № 9. С. 29-34.
- 57.Таранік-Ткачук К. Інтернет як образ сучасного віртуально-мобільного світу. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2010. № 4. С. 61-63.
- 58.Тверезовська Н.Т. Інтерактивні інноваційні технології у системі вищої освіти. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Філософія. Психологія. Педагогіка: зб. наук. праць. Київ: ІВЦ «Політехніка», 2009. № 3 (27). С. 236–240.
- 59.Умецька Н. Медіаосвіта – сучасна педагогічна технологія. *Відкритий урок*. 2010. № 2. С. 14-15.
- 60.Ушинський К.Д. 36 творів у 6-ти томах. Київ : Рад.школа, 1952.Т.4. С.174.

- 61.Фартух Л.А. Використання ейдос-конспекту на уроках зарубіжної літератури. *Зарубіжна література в школах України*. № 3. 2016. С. 19. – 23.
- 62.Химера Н. Упровадження мультимедійних технологій на уроках зарубіжної літератури. *Зарубіжна література*. 2010. № 3-4. С. 3–5.
- 63.Хуторской А.В. Педагогическая инноватика: методология, теория, практика: научное издание. Москва : Издво УНЦ ДО, 2005. 222 с.
- 64.Шаповалова Е.Н. Проектная деятельность как один из способов воспитания духовности современного человека. *Зарубіжна література в школах України*. № 4. 2015. С. 6–9.
- 65.Шепета Анжела. Інтеграція технології вітагенного навчання з голографічним методом проєкцій в особистісно зорієнтоване навчання. *Зарубіжна література в школах України*. № 5. 2017. с. 36 – 50
- 66.Шуляр В. Учень-читач і вчитель-фасилітатор в умовах 12-річної школи: [науково-методичний посібник]. Миколаїв : Видавець : Ганна Гінкул, 2006. 208 с.
- 67.Шуляр В.І. Сучасний урок літератури: технологічні моделі : [навчальний посібник]. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. 136 с.
- 68.Шуляр В. І. Урок літератури в умовах 12-річної школи: 5-9 класи: [методичний посібник].[2-ге видання]. Миколаїв: Вид-во «Іліон», 2008. 284 с.
- 69.Шулик П.Л. Освітні тренди на уроках зарубіжної літератури. Методика викладання філологічних дисциплін у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах України. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2018. С. 93-96.
- 70.Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. Москва: Директмедиа Паблшинг, 2008. 401 с.
- 71.Юсуфбекова Н.Р. Общие основы педагогической инноватики: Опыт разработки теории инновационных процессов в образовании. Москва, 1991. 256 с.